

TAJNE SLUŽBE KAO REPRESIVNA ORUĐA TOTALITARNIH REŽIMA 20. STOLJEĆA

Dino Kričkić

Tajne službe imaju dugu povijest. Još od najranijih dana ljudi su koristili informacije koje su dobivali od tajnih službi kako bi stekli prednost pred neprijateljem. Mnogo je ratova i bitaka u povijesti dobiveno upravo zbog važnih informacija koje su vladari dobivali od svojih agenata. Tijekom povijesti uloga se tajnih službi mijenjala. Njihovim su se uslugama u početku koristili vladari, kako bi se još bolje upoznali sa stanjem u svojoj zemlji, ali i izvan nje, dok se u 20. stoljeću, pojavom totalitarnih režima poput nacističke Njemačke i Sovjetskog Saveza, tajnim službama daju neke nove uloge. Tako su tajne službe, osim obavještajnih i protuobavještajnih zadataka, dobile zadatak kontrole nad narodom i zadatak provođenja terora. Tema je ovog teksta uloga tajnih službi u totalitarnim režimima 20. stoljeća. Prilikom pisanja tog rada korištena je suvremena historiografska literatura i literatura političkog karaktera.

Prošlo su stoljeće obilježili mnogobrojni sukobi i napetosti među svjetskim velesilama. Nakon Prvog svjetskog rata došlo je do stvaranja dvaju najvećih totalitarnih režima, Sovjetskog Saveza i nacističke Njemačke. Oba totalitarna režima svoju su snagu i moć zasnivali na svojim tajnim službama, koje su izrazito okrutno provodile volju vladajućeg režima i uklanjale političke neprijatelje koji su mogli ugroziti aktualnu vlast. Iako su nacizam i komunizam potpuno različiti režimi i ideologije, njihova sličnost je bila u velikoj ulozi tajnih službi u organizaciji i kontroli države. Tajne službe bile su oruđe provođenja državne strahovlade. O njihovoj važnosti za Sovjetski Savez govore i Staljinove riječi: *“Moramo se sjetiti i nikada ne smijemo zaboraviti da će, sve dotle dok postoji kapitalističko okruženje, preko granice Sovjetskog Saveza slati rušitelje, diverzante, špijune i teroriste... i ne smijemo primjenjivati stare*

metode, metode rasprave, već nove metode, metode za njihovo razbijanje i iskorjenjivanje.” (Overy, 2005: 176) Staljin je stalno isticao važnost zaštite revolucije i stalno se bojao proturevolucije. Tajne službe bile su glavno oruđe u borbi protiv proturevolucionara. Slično Staljinu, Hitler je također naglašavao važnost zaštite njemačke nacije i rase od navodnog biološkog zagađenja i duhovnog propadanja. Provođenje terora držalo je milijune ljudi u strahu. Totalitarne režime 20. stoljeća obilježio je teror provoden među narodima, no ta se represija nikada nije nazivala “terorom”.

Glavna zgrada Gestapa

Riječ “terorist” nije se primjenjivala na policajce i agente tajnih službi, koji su provodili državnu represiju, nego na one koji su se protivili diktaturi. Ono što svi danas smatramo državnim terorom, Hitler i Staljin vidjeli su kao zaštitu države od neprijatelja naroda. U Sovjetskom Savezu okrutan rad tajnih službi uvijek je nalazio neprijatelju izvana. Tako su dvadesetih godina neprijatelji bili predstavnici svjetske antikomunističke buržoazije; tridesetih godina neprijatelji su bili fašistički agenti (sve do Njemačko-sovjetskog pakta iz 1939., kada su za terorizam optužene imperijalistička Britanija i Francuska); a nakon 1945. neprijatelji su postali

agenti američkog imperijalizma. (Overy, 2005: 178) Slično Sovjetskom Savezu, i nacistička je Njemačka državne neprijatelje vidjela u Židovima i boljševicima, te njih optužuje za njemački neuspjeh u Prvom svjetskom ratu. Dok je Staljinovu represiju poticala zaštita revolucije, Hitlera je poticala osveta. On je želio osvetu zbog židovske i socijalističke izdaje Njemačke 1918., ali i zbog neprijatelja pokreta i izdajica nove Njemačke. Uklanjanje rasnih neprijatelja postao je glavni cilj njemačkih službi sigurnosti, a taj je prioritet četrdesetih godina 20. stoljeća prerastao u genocid.

Iako se nama danas čini kako bi strah u narodu bio normalna reakcija na teror i represiju koji su provođeni u totalitarnim režimima, to nije uvijek bilo točno. Stanovnici su uglavnom surađivali s tajnim službama i prijavljivali im svoje susjede koji su im izgledali sumnjivo. To je rezultat režimskog prikazivanja aparata državne sigurnosti kao sredstva za zaštitu većine stanovništva koja se ne bavi subverzivnim djelatnostima. Namjerno pretjeranim naglašavanjem proturevolucionarne prijetnje u jednom slučaju, odnosno židovsko-boljševičke opasnosti u drugom, oba su sustava uspjela prikazati državnu represiju kao oblik narodne političke pravde s kojom su se obični ljudi mogli poistovjetiti. Primjena nasilne retorike navikla je javnost na prihvaćanje režima u neumoljivom ratu protiv subverzije ili nacionalnog propadanja. (Overy, 2005: 179-180)

Nakon Drugog svjetskog rata nastale su mnoge tajne službe koje su bile pod utjecajem sovjetskih tajnih službi. Takve službe su nastale u komunističkim zemljama: Jugoslaviji, Albaniji, Rumunjskoj i Istočnoj Njemačkoj. Iako te države nisu bile velike i moćne poput Sovjetskog Saveza, okrutnost njihovih tajnih službi nije nimalo zaostajala u odnosu na sovjetske.

Strahovlada nacističke Njemačke

Njemačka je nakon Prvog svjetskog rata bila u rasulu. Narod je bio siromašan, državu je pogodila velika inflacija, a vladala je i nezaposlenost. U takvim trenutcima Njemačkoj je bio potreban snažan vođa. U to vrijeme se pojavio Adolf Hitler. On je u početku djelovao kao politički terorist, no s vremenom je njegova stranka stekla mnogo pristaša i njegov put na vlast bio je otvoren. Hitler se zalagao za sve što je u to vrijeme

njemački narod želio. Obećao je snažnu njemačku naciju koja će se osvetiti za nepravdu iz 1918. Glavnim krivcima neuspjeha iz 1918. Hitler je smatrao Židove i socijaliste, što će uvelike odrediti smjer njegove vladavine. Nakon dolaska na

Glavna zgrada KGB-a

vlast, Hitler se obračunao s političkim protivnicima koje je pomoću tajnih službi uhitio i poslao u zatvore i logore, a neke čak i pogubio. Državnim neprijateljima smatrani su svi oni koji su imali stajališta suprotna vladajućem režimu.

Jedna od glavnih značajki Hitlerove strahovlade bio je obračun sa Židovima i komunistima, koji su smatrani glavnim krivcima za stanje u kojem se Njemačka našla nakon 1918. Događaj koji je pokazao kako se nacisti planiraju obračunati sa Židovima dogodio se 9. studenog 1938., kada su pripadnici SA-a i SS-a pokrenuli neredne protiv Židova, razbijajući židovske trgovine i izloge. Taj je događaj u povijesti poznat kao *Kristalna noć*. Događaj je obilježio početak holokausta. (1)

Nacisti su svoju vlast temeljili na teroru i represiji prema stanovništvu, osobito onome za koje

SS kapa

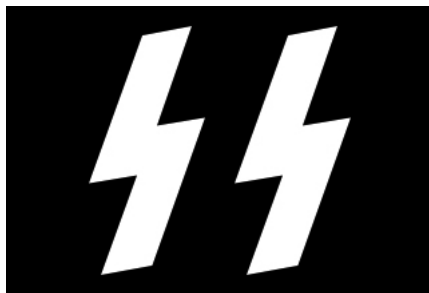
su smatrali kako onečišćuje njemačku rasu. Jedna je od prvih Hitlerovih službi koja mu je pomogla pri uzdizanju na vlast Sturmabteilung, SA, poznata i pod nazivom *juryšna divizija* ili *smeđokošuljaši*. Hitler je SA utemeljio kako bi osiguravala mitinge nacističke stranke, a svojim metodama zastrašivanja uvelike je pomogla uzdizanju nacista na vlast. Na čelu SA bio je Ernst Röhm koji se otvoreno sukobio s njemačkom vojskom, nakon čega ga je Hitler dao likvidirati. Hitler je uz pomoć Heinricha Himmlera, zapovjednika SS-a i Gestapa, krivotvorio dokument koji je dokazivao kako Röhm kuje urotu protiv Hitlera. Uhićenje i likvidacija provedeni su 30. lipnja 1934., što je poznato i kao *Noć dugih noževa*, kada su se trupe SS-a obračunale s pripadnicima SA-a. (Vidušić, 2004: 33)

Jedno od glavnih oruđa nacističkog režima za likvidaciju domaće političke opozicije i komunista bila je nacistička tajna policija Schutzstaffel - SS. SS je osnovan 1925., a osim likvidacije političke opozicije u Drugom svjetskom ratu, SS je bio zadužen i za likvidaciju Židova, Roma, partizanskih otpora u Europi i ruskih zarobljenika. SS je smatran elitnom jedinicom, gdje su svi članovi birani po principu rasne čistoće i bezuvjetne lojalnosti Nacističkoj stranci. U ranim su danima SS-a kandidati za časnike morali dokazati

njemačko podrijetlo sve do 1750., te kako nemaju židovskih predaka. Kako bi očuvao moć Nacističke stranke, SS je 1934. dobio kontrolu nad Gestapom, čime je SS stavljen iznad zakona i imao je totalnu kontrolu nad njemačkim građanima. Od 1929. do 1945. SS-om je zapovijedao Heinrich Himmler. Pod njegovim vodstvom SS je počinio mnogobrojna ubojstva civila, uglavnom Židova, u okupiranim zemljama. Himmler je osnivao logore u kojima su milijuni izgubili živote u plinskim komorama, nehumanim uvjetima, uz previše rada, neishranjenosti i medicinskih pokusa. SS je odgovoran za većinu ratnih zločina počinjenih za vrijeme nacističkog režima, uključujući i holokaust. SS je bio podijeljen na Allgemeine-SS, pod koji su spadali Gestapo i policijske snage sigurnosti, te Waffen-SS.

Waffen-SS bile su fanatične vojne postrojbe koje su sudjelovale u gušenju otpora u varšavskom getu, te su počinile masakr u blizini belgijskog grada Malmedy, zbog čega su dobile reputaciju barbara.

Godine 1934. Hitler je SS-u predao kontrolu nad koncentracijskim logorima. SS je izolirao i razmještao Židove diljem Njemačke i osvojenih područja, zatvarajući ih u koncentracijske logore i geta, gdje su bile prisiljeni na rad u očekivanju istrjebljenja. SS

Grb SS-a

Ulaz u Auschwitz

je odabran za izvršavanje "konačnog rješenja" za Židove i druge inferiorne rase. "Čišćenje" je prošireno na one koji su po nacističkoj ideologiji arijske rase smatrani devijantnima, što je uključivalo političke protivnike, homoseksualce, te mentalno i fizički bolesne osobe. Također su progonili i grupe koje su bile protivne režimu, za koje su smatrali kako imaju gledišta suprotna onima nacističke vlade, uključujući svećenstvo raznih religija, Jehovine svjedoke i komuniste.

Zadatci SS-a nisu uključivali samo likvidacije i provođenje terora. U SS-u postojala je specijalna jedinica Einsatzgruppen, osnovana 1938. za posebne zadatke u Austriji. Zadatak Einsatzgruppena bio je ulazak u okupirana područja i neutralizacija potencijalnih prijatelja. 1939. Einsatzgruppen poslan je u Poljsku sa zadatkom uklanjanja poljske elite, kako u Poljskoj ne bi postojalo vodstvo koje bi pokrenulo pobunu protiv njemačke okupacije. Svoj vrhunac Einsatzgruppen doživljava 1941., kada su poslani u Rusiju radi opsežnog istrjebljenja i genocida Židova, Roma i komunista. Einsatzgruppen je raspušten 1944. Njegovi bivši članovi raspoređeni su u Waffen-SS ili su postavljeni u logore poput Auschwitza.

Pred kraj rata, predviđajući poraz Njemačke, mnogi su SS-ovci pobjegli u Južnu Ameriku. Sud u Nürnbergu 1946. proglasio je SS zločinačkom organizacijom, a mnogi su članovi SS-a osuđeni kao ratni zločinci.

Tajna služba koja je počinila najviše zločina i koja je bila iznad zakona bio je Gestapo. Gestapo (*Geheime Staatspolizei*) je tajna policija nacističke Njemačke i osnovan je 26. travnja 1933. Njegovo prvo ime činilo je kraticu GPA, što je previše nalikovalo na sovjetski GPU, pa je ime promijenjeno u Gestapo. Gestapo je zbog takozvanih zaštitnih uhićenja i zatvaranja ljudi bio izvan zakona, a istraživao je slučajeve izdaje,

Heinrich Müller - zapovjednik Gestapa i jedan od glavnih arhitekata Holokausta

špijunaže i sabotaže, te kriminalnih napada protiv Nacističke stranke i Njemačke. Kasniji zakoni obvezali su Gestapo na uspostavljanje i organiziranje koncentracijskih logora. Gestapo je mogao zatvoriti ljude bez sudskog procesa, zbog čega su tisuće političkih zatvorenika diljem Njemačke, a od 1941. i na okupiranim područjima, jednostavno nestale pod Gestapovim zatočeništvom. Istoj je službi bilo dozvoljeno i pritvoriti, te pogubiti ili poslati u logor svaku osobu okrivljenu za slabljenje ratnih napora bez sudskog postupka, što znači kako je Gestapo imao neograničeno i službeno pravo za ubijanje svojih žrtava. Tijekom Drugog svjetskog rata Gestapo je

imao oko 46 000 članova. (Overy, 2005: 188-191)

Godine 1942. na čelo Gestapa dolazi Heinrich Müller, a njegov pomoćnik postaje Adolf Eichmann, "arhitekt holokausta". Njegov zadatak u Gestapu bilo je organiziranje masovne deportacije Židova u geta i logore smrti u okupiranim zemljama istočne Europe (tzv. "konačno rješenje židovskog pitanja"). Po završetku su ga rata uhitili Amerikanci, ali se Eichmann predstavio pod imenom "Otto Eckmann", te su ga Amerikanci pustili, nakon čega je ovaj pobjegao u Argentinu i ondje živio pod lažnim imenom do 1960. Tada su ga agenti izraelskog Mossada, izvještajno-sigurnosne agencije, oteli i odveli u Izrael, gdje je 1962. osuđen na smrt vješanjem. (2)

Na suđenju ratnim zločincima u Nürnbergu Gestapo je optužen za zločine protiv čovječnosti.

Sovjetske tajne službe

Tajne službe u Sovjetskom Savezu imale su, kao i u nacističkoj Njemačkoj, ulogu kontroliranja

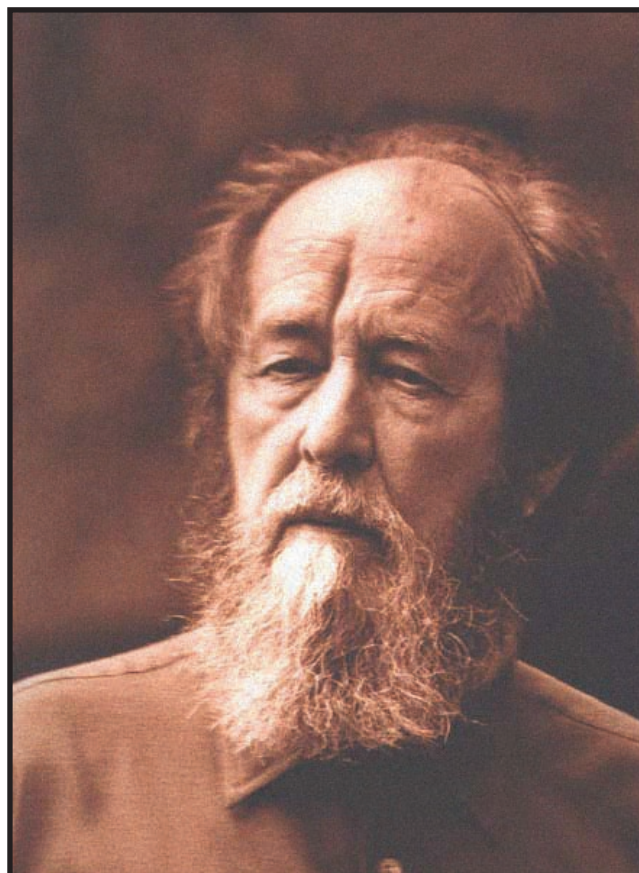

Rad u sibirskom gulagu

masa, propagande i uklanjanja onih koji su smetali vladajućem režimu. Zadaća sovjetskih tajnih službi bila je zaštita revolucije, borba protiv proturevolucije i protiv sabotaže. Prva tajna služba u SSSR-u osnovana je još 1917., a dobila je ime *Čeka*. Osnovana je radi uhićenja, zatvaranja i likvidacije unutarnjih neprijatelja boljševičke vlasti. Između 1918. i 1920. okrutno se obračunala s ruskim plemstvom, buržoazijom i pobunama u nekoliko velikih gradova. Postavši silom iznad društva, vladinom odlukom reformirana je 1922. godine. Čeku je zamijenio GPU. (Vidušić, 2004: 53) Čeka je kontrolirala radničke logore, likvidirala je političke protivnike i gasila pobune seljaka i radnika, te pobune u Crvenoj armiji. Čeka je bila Lenjinov aparat provođenja terora među stanovništvom i borbe protiv "neprijatelja naroda". Prema Lenjinovim naređenjima provođena su masovna uhićenja i smaknuća ljudi koje je Partija smatrala proturevolucionarima i neprijateljima naroda. Kada se govori o broj žrtava Čeke, spominju se razni brojevi. Najvjerojatnije kako je teror koji je provodila Čeka odnio oko 250 000 života. (Overy, 2005: 180) Čeka je često primjenjivala torturu. Žrtvama je često derana koža dok su još bile žive, a žrtve su bile skalpirane, "krunjene" bodljikavom žicom, nabijane na kolac, razapinjane, vješane, kamenovane do smrti, uranjane u vrelu vodu... Čekisti su polijevali gole zatvorenike vodom po hladnom vremenu i ostavljali ih da se smrznu. Postoje i izvještaji kako su žrtvama

odsijecali glavu tako da su im zakretali vrat dok glava ne bi otpala.

Iako se i u Lenjinovo doba može govoriti o strahovladi i teroru, to zapravo nije ništa naspram onoga što je uslijedilo za Staljinove vladavine. U njegovo vrijeme svatko je mogao biti optužen kao državni neprijatelj i svatko je morao paziti što govori, jer su tajni agenti bili posvuda i svaka riječ protiv vladajućeg režima mogla je odvesti čovjeka u robiju ili smrt. Nisu bili rijetki slučajevi kada su ljudi završavali u logorima bez izvođenja pred sud i bez da su protiv njih postojali dokazi ili svjedoci. Zakon je tajnim službama omogućavao brojna uhićenja ljudi bez ikakvih dokaza. Uhićenike su trpali u pretrpane ćelije. Teroriste su držali odvojeno od drugih, bezazlenijih proturevolucionara. Zatvorenici su bili osuđivani bez izlaska pred sud, pa

Aleksandar Solženjcin - ruski pisac koji je stekao svjetsku slavu pisavši o sovjetskim logorima i Staljinovoj diktaturi

bi bili premješteni u zatvor ili pogubljeni. Mučenje nije bilo službeno odobreno, osim na vrhuncu represije 1937.- 1938., razdoblju poznatom kao "veliki teror" ili *ježovščina* - prema komesaru za unutarnje poslove Nikolaju Ivanoviču Ježovu. (Overy, 2005: 182)

Staljinovu represiju provodila je NKVD, zloglasna tajna policija SSSR-a od 1934. do 1941., koja je izravno vršila Staljinove čistke sredinom tridesetih. U tim čistkama pogubljeno je 90 posto članova partijskog kongresa pod optužbama da su "narodni izdajnici". Milijuni političkih zatvorenika završili su u koncentracijskim logorima. (Vidušić, 2004 :136) NKVD odgovoran je i za niz prekomorskih ubojstava bivših sovjetskih građana i stranaca koji su smatrani saveznicima Sovjetskog Saveza i Staljina. Najpoznatija je žrtva takvih ubojstava Lav Trocki, Staljinov kritičar i njegov osobni politički neprijatelj.

Glavna razlika između sovjetskog i njemačkog sigurnosnog sustava jest potpuno nezakonit karakter državne represije u Njemačkoj tijekom diktature. Uza sve svoje očite nepravde i nestručnost, samovolju i pravno izvrtnje, sovjetski je sustav djelovao na temelju prihvaćenih pravnih temelja. (Overy, 2005: 192)

Nakon Drugog svjetskog rata, ulogu tajne službe u SSSR-u preuzeo je KGB. KGB je tajna služba utemeljena 1954., i to je najbrojnija i najmoćnija ikad ustrojena politička policija na svijetu. Utemeljena je radi obavljanja širokog spektra protuobavještajnih, ali i obavještajnih zadaća, fizičke zaštite državno-partijskog vrha, nadzora državnih granica, zaštite tajnosti vojnih objekata i informacija, sprječavanja nemira, gušenja pobuna, provedbe cenzure, kontrole putovanja građana u inozemstvo i ulazaka stranaca u zemlju. Tijekom 60-tih i 70-tih godina KGB-ove su zadaće bile praćenja i uhićenja sovjetskih građana koji su na bilo kakav način kontaktirali sa strancima u zemlji ili inozemstvu. Tijekom Hladnog rata agenti i špijuni KGB-a probili su se u sve moćnije tajne službe na svijetu,

osim u CIA-u. KGB je često plasirao glasine u strane medije, što je unosilo konfuziju u strane tajne službe. KGB je tijekom Hladnog rata imao poseban odjel koji se bavio prikupljanjem informacija o vojnim i industrijskim tehnologijama zapadnih zemalja, a bavili su se i diverzijama, sabotazama, otmicama i ubojstvima.

Raspalom SSSR-a KGB je reorganiziran i preimenovan u agenciju FSB. (Vidušić, 2004: 105-108)

Grb NKVD

Ostale komunističke tajne službe

Nakon Drugog svjetskog rata, u istočnoj su Europi nastale brojne komunističke zemlje koje su svoje tajne službe organizirale po uzoru na sovjetske. Iako se te države nisu mogle mjeriti sa Sovjetskim Savezom u veličini i moći, njihove tajne službe po brutalnosti i represiji nisu puno zaostajale za sovjetskim kolegama. Tajne službe u Albaniji, Istočnoj Njemačkoj, Jugoslaviji i Rumunjskoj stvorene su kako bi država lakše kontrolirala narod.

Istočnonjemačka tajna policija Stasi bila je pod najvećim utjecajem KGB-a. Stasi je 1950. osnovala komunistička vlada u Berlinu. Zadaci Stasija bili su prikupljanje političkih informacija u Zapadnoj Njemačkoj i Zapadnom Berlinu, znanstvena i gospodarsko-tehnička špijunaža u područjima atomskog oružja, sustava za prijenos tog oružja, nuklearne energije, kemije, elektronike i elektrotehnike, izgradnje aviona, proizvodnje konvencionalnog oružja, kao i obavještajna djelatnost usmjerena na zapadne Saveznike. Na početku je Stasi dijelio svoje spoznaje s KGB-om, dok je bio pod potpunim sovjetskim nadzorom, no kasnije je pažljivo birao koje će informacije podijeliti sa Sovjetima. Stasi je u početku bila mlada i neiskusna tajna služba i dosta je ovisila o KGB-ovoj pomoći. No, to se s vremenom mijenjalo. Agenti Stasija s vremenom su postajali sve iskusniji i sve su manje ovisili o KGB-u. (Wolf, 2004: 37-38)

Grb KGB-a

Sedam godina nakon osnivanja Stasija, policija je preuzela praćenje i kontrolu vlastitih građana te sprječavanje ubacivanja stranih, osobito zapadnonjemačkih agenata. Najagresivnije je razdoblje ostvarila dok je na njezinom čelu bio Markus Wolf. Njegovi su se špijuni uspjeli probiti u visoke zapadnonjemačke vladine i vojne krugove, te krugove tajnih službi. Njihov najveći uspjeh bio je ubacivanje u kabinet kancelara Willyja Brandta. Tek je 1974. zapadnonjemačka protuobavještajna služba otkrila kako je Günter Guillaume, jedan od najbližih kancelarovih suradnika, bio Stasijev agent. Kancelar je podnio ostavku desetak dana nakon otkrivanja *krvice* u vladi.

Stasi je uz KGB bio najopasnija tajna služba zemalja Varšavskog ugovora. U njegovu kadru bilo je zaposleno između 80 do 90 tisuća ljudi i nekoliko desetaka tisuća doušnika koji su motrili svoje sugrađane. Gotovo trećina stanovništva imala je policijski dosje.

Stasi je bio nemoćan pred valom demokratskih promjena koje su potkraj osamdesetih godina 20. stoljeća srušile komunizam u istočnoeuropskim zemljama i u SSSR-u. Nestankom Istočne Njemačke rasformiran je odlukom vlade u Bonnu 1990. (Vidušić, 2004: 177-178)

U Albaniji je sve do kraja 90-tih godina djelovala državno-partijska tajna agencija Sigurimi. Za vrijeme svog djelovanja Sigurimi je bila pod utjecajem jugoslavenskih, sovjetskih i kineskih tajnih službi. Zbog svoje okrutnosti i velike moći koju je imala u društvu, bila je nepopularna u narodu. Svaki je treći građanin bio u radnom logoru ili je bio ispitivan. Od kraja četrdesetih do početka pedesetih često je poticala oružane incidente na granicama s Grčkom i Jugoslavijom, a

tijekom 1952. pobila je sve emigrante koji su se vratili u zemlju. Sigurimi je nadzirala sve u zemlji, a svi su sumnjivci uhićeni i likvidirani po kratkom postupku. Na taj je način stradalo na desetke tisuća ljudi. (Vidušić, 2004: 164-165)

U Rumunjskoj je za vrijeme vladavine Nicolae Ceauseskua djelovala iznimno okrutna služba državne

sigurnosti Securitate. Securitate je ustrojena prema načelima vojne organizacije, a do pada Ceauseskuova režima izvela je najveći masakr u zemlji nakon Drugog svjetskog rata. Početkom prosinca 1989. došlo je do pobune u zemlji, pri čemu su pripadnici Securitatea pobili na stotine ljudi, ali ni to nije uspjelo spasiti diktatora i njegovu obitelj koji su strijeljani 25. prosinca 1989. (Vidušić, 2004: 162-163)

U Jugoslaviji se tajne službe razvijaju za vrijeme Drugog svjetskog rata i odmah po njegovu završetku. Prva je formirana OZNA, "Odjeljenje za zaštitu naroda", u rujnu 1943. Osnovana je s ciljem likvidacije

špijuna, petokolonaša i diverzanata, te za zaštitu organa vlasti i naroda od četnika i ustaša. (Žunec, Domišljanović, 2000: 37) "OZNA sve *dozna*", uzrečica je nastala zbog njezinog agresivnog i brutalnog načina ispitivanja "osumnjičenika". Sveznajuća OZNA drži se odgovornom za niz masovnih likvidacija, kako tijekom rata, tako i poslije.

Isto tako, ljudi toga vremena svjedoče kako je vrijeme OZNA-e bilo vrijeme u kojem su u obavještajnoj zajednici Jugoslavije mogli djelovati samo i isključivo ljudi srpske nacionalnosti. Sve to pod vodstvom Aleksandra Rankovića, jednog od voditelja Politbiroa i suradnika Josipa Broza Tita. 1946., od prvog i drugog odsjeka OZNA-e nastaje UDBA, a od trećeg KOS.

UDBA, "Uprava državne bezbjednosti", služba

Glavni ulaz zgrade KGB-a u Moskvi

je sigurnosti bivše Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Od rezolucije Informbiroa 1948. do Staljinove smrti 1953., UDBA se širom države obračunavala sa simpatizerima sovjetske politike. (Žunec, Domišljanović, 2000: 38) Od svog osnutka 1946. godine UDBA je počinila stravične zločine nad hrvatskim civilima i ratnim zarobljenicima. Njezini su se odjeli bavili unutarnjim neprijateljima, poput nacionalista i Crkve, emigracijom nesrpskog stanovništva, stranim obavještajnim službama i tehnikom praćenja i prisluškivanja. UDBA je, kao instrument Titove vladavine, pratila i prisluškivala osobe koje su predstavljale prijetnju režimu, a javna je tajna da je odgovorna za više ubojstava, većinom emigranata iz Jugoslavije za koje se smatralo da su prijetnja. UDBA djeluje do devedesetih godina, kada je nestala padom Jugoslavije.

KOS je Kontraobavještajna služba, nastala 1946. kao sastavni dio JNA. Iako se 1955. godine preformirao u službu sigurnosti JNA, KOS je ostao aktivan sve do devedesetih. Funkcije KOS-a bile su protuobavještajna zaštita postrojbi i oružanih snaga od prodora stranih obavještajnih službi, prevencija i gonjenje počinitelja kaznenih djela te politički nadzor nad pripadnicima oružanih snaga. U ovoj posljednjoj funkciji sigurnosna služba imala je sva obilježja političke policije, a njen djelokrug nije bio ograničen samo na vojne osobe i vojnu organizaciju, nego je uključivao i nadzor nad "sigurnosno zanimljivim" pojavama u cijelom društvu. Vojna je sigurnosna služba u borbi protiv "unutarnjeg neprijatelja" (kategorija koja je obuhvaćala političke neistomišljenike) bila segment jedinstvenog političko-policijskog sustava i tijesno je surađivala s civilnom sigurnosnom službom. (Žunec, Domišljanović, 2000: 38)

Nakon smrti Josipa Broza Tita, KOS se prebacio u službu Slobodana Miloševića. U nizu prikriivenih akcija, KOS je dokazao svoju velikosrpsku orijentaciju čak i u vrijeme prije osamostaljenja Hrvatske. KOS-u se pripisuje podmetanje bombe pred Židovsku općinu u Zagrebu, početkom 1992. godine, a dio poznatih akcija tijekom Domovinskog rata obavljen je uz sudjelovanje tima "Opera" iz sastava KOS-a Ratnog zrakoplovstva

JNA.

Tajne su službe oduvijek imale važnu ulogu u organizaciji države. Ipak, svoj su vrhunac doživjele u vrijeme totalitarnih režima 20. stoljeća, koji su ih uglavnom koristili kako bi se posijao strah među pučanstvom i tako lakše kontrolirao narod. Takve su službe u ime vladajućeg režima provodile teror i represiju uhićujući milijune nedužnih ljudi koji su bili optuživani kako su neprijatelji naroda. Osim toga, diktatori su tajne službe koristili kako bi lakše provodili svoja ideološka uvjerenja i održali stabilnu i snažnu vladajuću strukturu. Svojom okrutnošću totalitarni režimi i njihove tajne službe ostavili su neizbrisiv trag u ljudskoj povijesti, a njihovo djelovanje nije bilo nimalo diskretno, usprkos imenu "tajno" kojeg su nosile.

Literatura:

1. Overy, Richard: *Diktatori – Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*, Naklada Ljevak, Zagreb 2005.

2. Vidušić, Emil: *Vodič kroz tajne službe*, Naklada Bošković, Split 2004.

3. Wolf, Markus: *Čovjek bez lica*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2004.

4. Žunec, Ozren; Domišljanović, Darko: *Obavještajno – sigurnosne službe Republike Hrvatske*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2000.

Internet:

1. <http://www.seebiz.eu/hr/seebiz-trend/kultura/kristalna-noc---pocetak-holokausta,29654.html>

2. <http://www.jewishvirtuallibrary.org>

Spomenik žrtvama KGB-a u Vilnius, Litva